

MICHAŁ BUDZIŃSKI*

Kontakty gospodarcze PRL z Zachodem w dekadzie gierkowskiej. Wybrane zagadnienia z lat 1970–1980

Abstrakt

Artykuł opisuje trzy główne pola kooperacji PRL z państwami kapitalistycznymi w latach 70. XX w. – wymiany handlowej, zadłużenia zagranicznego oraz importu licencji technologicznych. Przedstawione zostały błędy w polityce gospodarczej prowadzonej przez decydentów politycznych. Wskazano również na negatywne dla rozwoju gospodarczego bodźce generowane przez system gospodarki centralnie sterowanej. Zastosowaną metodą badawczą jest analiza dokumentów, zarówno literatury przedmiotu, dokumentów urzędowych z epoki oraz danych statystycznych.

Słowa kluczowe: PRL, stosunki gospodarcze, handel zagraniczny, licencje.

Economic Contacts Between the People's Republic of Poland and the West in the Gierek Decade. Selected Issues from 1970–1980

Abstract

The article describes three main fields of cooperation of the People's Republic of Poland with capitalist countries in the 1970s – trade exchange, foreign debt and import of technology licenses. Errors in economic policy conducted by policy makers have been presented. The stimuli generated by the centrally controlled economy system were also negative for economic development. The research method used is the analysis of documents, both the subject literature, official documents from the era and statistical data.

* Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, michal.budzinski@icloud.com.

Key words: People's Republic of Poland, economic relations, foreign trade, licenses.

JEL Classification: O13, O20, O44, Q28.

Wstęp

Lata 70. XX w. były transformatywnym okresem dla gospodarki światowej. Kryzysy naftowe zakończyły erę tanich surowców oraz wymusiły racjonalizację procesów technologicznych, chociaż ze względu na odrębność gospodarczą proces ten nie dotknął państw socjalistycznych. Jednak dekada ta była również przełomem w kształtowaniu się relacji pomiędzy komunistyczną Polską, a państwami kapitalistycznymi. Słynne „otwarcie na Zachód”, którego dokonała ekipa Edwarda Gierka, doprowadziło do pogłębienia kooperacji handlowej oraz umożliwiło mieszkańcom PRL dostęp do wielu wcześniej niedostępnych dóbr konsumpcyjnych. Jednocześnie błędy popełnione przez decydentów skutkowały pod koniec dekady głębokim kryzysem gospodarczym.

Celem niniejszego tekstu jest charakterystyka trzech głównych pól, na których odbywała się kooperacja gospodarcza PRL z państwami kapitalistycznymi – wymiany handlowej, zadłużenia zagranicznego oraz importu licencji technologicznych. Tekst przedstawia również błędy w polityce prowadzonej przez decydentów, jak i przykłady nieefektywności wynikającej z wad wbudowanych w system realnego socjalizmu. Analiza historyczna pogłębiania kooperacji autorytarnego państwa peryferyjnego z gospodarką światową może być przydatna przy rozważaniu problemów gospodarek państw współczesnych, w których nie funkcjonuje system demokracji liberalnej. Pomimo odejścia niemal wszystkich państw współczesnych od idei gospodarki centralnie kierowanej autorytarne systemy polityczne ciągle generują wiele bodźców sprzyjających nieefektywności gospodarczej¹.

¹ D. Acemoglu mówił o tzw. instytucjach wyłączających, a więc pozwalających na wyzysk jednej części społeczeństwa przez drugą (Acemoglu, Robinson 2014), *passim*.

1. Import i eksport

Polityka gospodarcza prowadzona przez Edwarda Gierka i Piotra Jaroszewicza miała trzy podstawowe cele (Muller 1985, 134). Pierwszym z nich była poprawa warunków życiowych ludności, co wyraziło się w wycofaniu podwyżek cen żywności wprowadzonych przez Władysława Gomułkę w grudniu 1970 r. Cele drugi i trzeci dotyczyły wzrostu gospodarczego kraju, który planowano zrealizować poprzez zwiększenie nakładów inwestycyjnych w całej gospodarce oraz zwiększenia dynamiki handlu zagranicznego. Teza Gomułki o konieczności ograniczenia importu zbóż została zastąpiona próbą otwarcia PRL na kooperację z państwami kapitalistycznymi oraz wykorzystaniem kredytów zagranicznych w finansowaniu importu technologii, co miało na celu modernizację aparatu wytwórczego.

Tabela 1 przedstawia wielkości importu i eksportu PRL w obrocie z państwami kapitalistycznymi oraz RWPG w cenach bieżących. Warto zwrócić uwagę, że prawidłowością jest znacznie dynamiczniejszy wzrost importu w porównaniu z eksportem, który skutkował koniecznością pozyskania środków dewizowych poprzez wzrost zadłużenia. Władza sięgnęła również po zasoby dewizowe będące w posiadaniu obywateli, wprowadzając system tzw. eksportu wewnętrznego, czyli sprzedaży za dewizy deficytowych towarów produkcji krajowej (słynne sklepy PEWEX).

Tabela 1: Obroty handlowe PRL z państwami RWPG i kapitalistycznymi w wybranych latach dekady gierkowskiej (w mld zł dew.², ceny bieżące)

Rok	Państwa RWPG		Państwa kapitalistyczne	
	Import	Eksport	Import	Eksport
1970	9,5	8,6	3,7	4,0
1973	12,9	12,4	11,6	7,3
1975	18,2	14,6	20,5	13,7
1977	24,2	23,4	21,0	12,7
1980	31,0	27,6	20,4	17,9

Źródło: *Roczniki Statystyczne Handlu Zagranicznego* z odpowiednich lat.

² Złoty dewizowy – księgowa jednostka rozrachunkowa używana w Polsce do 1982 r. dla rozliczania prowadzonych przez państwo transakcji zagranicznych oraz używana w statystykach handlu zagranicznego. W 1971 r. 1 zł dew. był wart 4 USD, w 1972 r. – 0,272 USD, w latach 1972–1977 ok. 0,301 USD, w 1978 r. – 0,316 USD, w 1979 r. – 0,324 USD, a w 1980 r. 0,327 USD (*Rocznik Statystyczny GUS 1982*, 305).

W Tabeli 2 przedstawiono te same obroty handlowe w cenach stałych. Wyraźnie widać wyhamowanie importu z państw kapitalistycznych pod koniec dekady, co było skutkiem tragicznej sytuacji płatniczej Polski. Można zaobserwować wyższą dynamikę wzrostu eksportu w cenach bieżących.

Tabela 2: Obroty handlowe PRL z państwami RWPG i kapitalistycznymi w wybranych latach dekady gierkowskiej (w mld zł dew., ceny z 1970 r.)

Rok	Państwa RWPG		Państwa kapitalistyczne	
	Import	Eksport	Import	Eksport
1970	9,5	8,6	3,7	4,0
1973	12,2	11,3	11,0	6,6
1975	12,9	10,0	14,5	9,46
1980	17,1	15,2	11,25	9,84

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Roczników Statystycznych Handlu Zagranicznego* z odpowiednich lat.

Tabele 3 i 4 przedstawiają zmiany w strukturze towarowej importu oraz eksportu na początku i pod koniec dekady gierkowskiej. Można zauważyć, że pomimo dynamicznego wzrostu nakładów inwestycyjnych na zakup zagranicznych maszyn produkcyjnych udział maszyn i urządzeń zmalał o prawie 4 pkt proc. Wzrósł udział materiałów, co wskazuje na importochłonność wdrażanych licencji zagranicznych (konieczność importowania części i surowców celem kontynuacji produkcji). Wzrost udziału maszyn i urządzeń w eksporcie to również wpływ szerokiego nabywania licencji, głównie przemysłowych.

Tabela 3: Struktura importu PRL ogółem w latach 1970 i 1980 (w %)

Grupa towarów	1970	1980
Paliwa, surowce i materiały	47,8	48,7
Maszyny i urządzenia	36,4	32,7
Towary konsumpcyjne przemysłowe	6,2	6,4
Towary konsumpcyjne rolnicze	9,6	12,2

Źródło: *Historia Polski...* 1995, s. 242.

Tabela 4: Struktura eksportu PRL ogółem w latach 1970 i 1980 (w %)

Grupa towarów	1970	1980
Paliwa, surowce i materiały	32,7	33,4
Maszyny i urządzenia	38,5	44,4
Towary konsumpcyjne przemysłowe	15,6	15,3
Towary konsumpcyjne rolnicze	13,2	6,9

Źródło: *Historia Polski...* 1995, s. 242.

2. Zadłużenie zagraniczne

Niespotykany w powojennej historii Polski wzrost zadłużenia zagranicznego kraju, który miał miejsce w latach 70. XX w. uważa się za jedną z głównych przyczyn kryzysu gospodarczego jaki zaistniał w drugiej połowie rządów ekipy E. Gierka. Zachowawcza polityka prowadzona przez W. Gomułkę sprawiła, że w 1970 r. zadłużenie zagraniczne w państwach kapitalistycznych wynosiło 4,5 mld złotych dewizowych (ok. 1,125 mld ówczesnych dolarów amerykańskich) i stanowiło ok. 86% wartości rocznego eksportu (Rydygier 1985, 253). PRL posiadało również nadwyżkę w obrotach towarowych z państwami kapitalistycznymi w wysokości 588 mln złotych dewizowych (Ibidem, 246). Polityka gospodarcza nowej ekipy od samego początku zakładała zwiększone wykorzystanie kredytów zagranicznych. W wytycznych na VI Zjazd PZPR czytamy: „Należy też zdobyć lepsze umiejętności operowania kredytami i środkami dewizowymi, które by umożliwiły naszą działalność w handlu zagranicznym” (Nowe Drogi 1971, 21). W samej uchwale VI Zjazdu znalazł się zapis o tym, że „Dużo uwagi poświęcić należy umiejętnemu wykorzystaniu kredytów zagranicznych i właściwej polityce walutowo-kredytowej” (VI Zjazd... 1972, 560)³. W ciągu dekady zadłużenie zagraniczne PRL wzrosło prawie 19-krotnie (23,5-krotnie licząc w USD). Szczegółowe dane na temat poziomu zadłużenia przedstawia Tabela 5. Struktura zadłużenia na koniec 1980 r. została przedstawiona w Tabeli 6. Po raz pierwszy Polska stanęła przed groźbą niewypłacalności w grudniu 1975 r. Sytuację uratował kredyt w wysokości 66 mln rubli udzielony przez ZSRR (Raporty dla Edwarda Gierka 1988, 180).

Tabela 5: Stan zadłużenia i stosunek zadłużenia do wartości eksportu

Rok	Stan zadłużenia (w mln zł dewizowych)	Stosunek zadłużenia do wartości eksportu (w %)
1971	3 947	67,6
1972	4 594	70,4
1973	8 715	104,4
1974	17 344	134,9

³ Należy jednak zaznaczyć, że sama koncepcja stymulacji rozwoju gospodarczego poprzez kredyty zagraniczne wykrystalizowała się już pod koniec lat 60. XX w., choć zgodnie z obowiązującą wówczas doktryną gospodarczą dotyczyć miała wyłącznie wybranych branż (tzw. polityka selektywnego rozwoju prowadzona przez Bolesława Jaszczuka).

Rok	Stan zadłużenia (w mln zł dewizowych)	Stosunek zadłużenia do wartości eksportu (w %)
1975	27 847	189,9
1976	40 335	268,3
1977	49 558	294,1
1978	58 984	326,2
1979	71 238	350,8
1980	76 632	315,0

Źródło: Rydygier 1985, 253.

Tabela 6: Zadłużenie zagraniczne PRL u wybranych wierzycieli. Stan na 31.12.1980 r.

Państwo	w mld USD	w % ogółu zadłużenia
RFN	4,5	19,6
USA	3,0	13,0
Francja	2,5	10,9
Wielka Brytania	2,0	8,7
Austria	1,5	6,5

Źródło: Rydygier 1985, 239.

Przytoczone dane wskazują, że skokowy wzrost zadłużenia nastąpił w latach 1973 i 1974. Jedną z głównych przyczyn było mylne przekonanie decydentów o przyczynach poprawy sytuacji gospodarczej w latach 1971–1972 i przezwyciężenia kryzysu gospodarczego, który rozpoczął się pod koniec epoki gomułkowskiej. Rządzący błędnie uważali dobrą koniunkturę za efekt własnej polityki, pomijając efekty działań swoich poprzedników, szczególnie niewykorzystane rezerwy, które posiadała wówczas polska gospodarka (Bożyk 1983, 38)⁴. Przyczyną kryzysu był również brak wiedzy o faktycznym stanie zadłużenia państwa wśród najwyższych władz. Witold Bień (ówczesny prezes NBP) pisze w swoich wspomnieniach, że kierownictwo partyjne starało się uciszać wszelkie głosy „czarnowidztwa” dotyczące możliwych skutków wzrostu zadłużenia. 28 października 1974 r. ówczesny minister finansów Stefan Jędrzychowski wysłał do najważniejszych osób w państwie (I sekretarza Edwarda Gierka, premiera Piotra Jaroszewicza i przewodniczącego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów Tadeusza Wrzaszczyka) informację, w której ostrzegął przed możliwymi konsekwencjami dotychczasowych działań oraz

⁴ Paweł Bożyk zwraca również uwagę na zdjęcie szeregu ograniczeń administracyjnych wprowadzonych w latach 60. XX w.

proponował podjęcie środków zaradczych. W ciągu kilku dni S. Jędrzychowski został odwołany ze stanowiska i przeniesiony na placówkę dyplomatyczną na Węgrzech (Bień 2017, 22–23). Bień twierdzi również, że jego komentarze opisowe odnośnie sytuacji płatniczej państwa były cenzurowane przez wicepremiera Mieczysława Jagielskiego. Według jego relacji na żadnym ze spotkań Rady Ministrów w latach 1973–1980 nie był poruszany problem sytuacji płatniczej państwa, zaś pierwsze dane dotyczące bilansu płatniczego w walutach państw kapitalistycznych zostały ujawnione publicznie dopiero na przełomie 1980 i 1981 r. (Bień 2017, 27).

Drugą przyczyną narastania zadłużenia zagranicznego było błędne przekonanie decydentów o tym, że deprecjacja walut zachodnich (wynikająca ze wzrostu tempa inflacji) doprowadzi do obniżenia kosztów obsługi długu. Założenie to było prawdziwe dla gospodarki zamkniętej, w której kredyty były oprocentowane według stopy stałej. Tymczasem w pierwszej połowie lat 70. XX w. w udzielanych kredytach zaczęła dominować stopa zmienna. W tym rozumowaniu bezpodstawnie zakładano, że spłata długu nastąpi bezpośrednio ze środków dewizowych pochodzących z eksportu do państwa, w którym kredyt zaciągnięto. Błędnie założono również, że wzrost stopy inflacji automatycznie przełoży się na deprecjację waluty danego państwa na arenie międzynarodowej. Zadłużenie w walutach, które w latach 70. XX w. wykazywały deprecjację stanowiło jedynie 42,9% (z czego 37,4% w dolarach amerykańskich) ogółu zadłużenia zagranicznego PRL (Rydygier 1985, 238). Pominięcie tych czynników spowodowało, że kredyty zagraniczne zostały uznane za darmowe źródło kapitału, co przełożyło się na ich nieracjonalne zaciąganie oraz wykorzystywanie.

Kolejnym czynnikiem pośrednio powodującym gwałtowny wzrost zadłużenia był sposób wydatkowania już zaciągniętych kredytów. Proces inwestycyjny nie był skoordynowany z rosnącymi potrzebami importowymi. Kredyty przeznaczano na rozwój przemysłu przetwórczego, planowano zaś spłacać je eksportem surowców. Coraz większą część nowo zaciąganych kredytów trzeba było przeznaczać na zakup niezbędnych do produkcji materiałów. Struktura inwestycji (przewaga inwestycji długoterminowych) uniemożliwiała współmierny wzrost eksportu. W celu ograniczenia niezadowolenia społecznego chroniono rynek dóbr konsumpcyjnych, a zatem ograniczenia importu w drugiej połowie dekady musiały dotknąć importu zaopatrzeniowego. Skutkowało to spadkiem produkcji, a więc spadkiem eksportu do państw kapitalistycznych – był to mechanizm sprzężenia zwrotnego.

Pytanie, które należy zadać brzmi: dlaczego pomimo pogarszającego się salda bilansu handlowego państwa kapitalistyczne były gotowe dalej pożyczać pieniądze

PRL? Witold Bień wymienia trzy powody (Bień 2017, 33). Pierwszy z nich to przekonanie, że w razie kryzysu płatniczego PRL uzyska wsparcie ZSRR – była to koncepcja tzw. radzieckiego parasola nad państwami RWPG. Drugim powodem było promowanie własnego eksportu, co było istotne dla rządów państw zachodnich zwłaszcza w okresie kryzysu naftowego lat 70. XX w. Trzeci powód to czynniki polityczne – liczone, że finansowe uzależnienie Polski od kredytów zagranicznych pozwoli osłabić jej gospodarcze związki z ZSRR.

3. Import licencji zagranicznych

Ekipa Edwarda Gierka postanowiła oprzeć rozwój technologiczny Polski na imporcie licencji z rozwiniętych państw kapitalistycznych. Było to konieczne, gdyż gospodarka państwa socjalistycznego nie generowała wystarczających bodźców dla tworzenia innowacji⁵. Przyczyny tego stanu rzeczy były szeroko omawiane w literaturze i przytoczenie ich przekroczyłoby objętość niniejszego tekstu, dlatego z konieczności zostanie ograniczone do kwestii ściśle powiązanych z wdrażaniem licencji zagranicznych⁶.

Kluczowym czynnikiem⁷ wpływającym na niską efektywność gospodarek socjalistycznych było dominujące przekonanie decydentów o nadrzędności polityki nad gospodarką. Każda decyzja ekonomiczna mogła zostać łatwo podważona w imię doraźnego interesu politycznego (Bałtowski 2009, 320). Prymat ten sprawiał, że organizacja systemu gospodarczego przypominała obowiązującą strukturę polityczną, a więc była silnie scentralizowana i zhierarchizowana. Zarządzanie systemem gospodarczym przebiegało dwutorowo – aparatem administracyjnym oraz partyjnym, przy czym decydujący głos posiadał ten drugi. Polecenia aparatu partyjnego posiadały charakter nieoficjalny, lecz jednocześnie wiążący. Formalne

⁵ W niniejszym tekście termin innowacja używany jest w znaczeniu schumpeterowskim – komercyjne lub przemysłowe wdrożenie pewnej nowości – nowego produktu, procesu lub metody produkcji, otwarcie nowego rynku, pozyskanie nowego źródła surowców lub prefabrykatów lub wprowadzenie nowej struktury organizacyjnej (Schumpeter 1983, 36).

⁶ Systemowa nieefektywność gospodarki socjalistycznej została szeroko opisana w literaturze. Obszerny jej przegląd zawiera praca Bałtowskiego (2009).

⁷ Niniejsze rozważania dotyczą aspektów systemowych realnego socjalizmu. Pamiętać należy, że istotny wpływ na różnice w poziomie rozwoju krajów socjalistycznych miała narzucona krajom bloku wschodniego radziecka koncepcja autarkii gospodarczej (Rapacki 1978, 51).

polecenia administracyjne z kolei nie miały charakteru obligatoryjnego. Ten dualizm powodował zakłócenia informacyjne oraz rozmazywał odpowiedzialność – faktyczny decydent partyjny nie ponosił odpowiedzialności administracyjnej (Rapacki 1986, 89). Rolę stabilizatora (którą w kapitalizmie pełni rynek) przejął plan centralny, będący w istocie arbitralną decyzją centralnego planisty. Brak demokratycznej kontroli władzy powodował, że plany społeczno-gospodarcze naruszały zabezpieczenia gwarantujące stabilność systemu (takie jak np. poziom zadłużenia zagranicznego). Charakterystyczną cechą gospodarki państw socjalistycznych była wieloszczeblowa struktura decyzyjna: centrum \Rightarrow ministerstwo branżowe \Rightarrow zjednoczenie przemysłu \Rightarrow przedsiębiorstwo⁸, której skutkiem było istnienie monopoli branżowych. W przypadku handlu zagranicznego państwowy monopol został dodatkowo podzielony pomiędzy centrale handlu zagranicznego.

Kolejny czynnik odpowiedzialny za niski poziom innowacyjności dotyczył powszechnego pośród elit rządowych, a wynikającego z doktryny marksizmu-leninizmu, przekonania o wyższości produkcji nad konsumpcją, co skutkowało nadmiernym rozwojem sektorów odpowiedzialnych za produkcję środków produkcji kosztem dóbr konsumpcyjnych. Stworzono strukturę gospodarczą nastawioną na realizację założeń planowych, a nie zaspokajanie potrzeb konsumentów. Miało to przełożenie na zgłaszany popyt na innowacje oraz na rodzaj generowanych innowacji. Rynek sprzedawcy sprawiał, że innowacje nie przyjmowały zazwyczaj postaci innowacji produktowych, lecz procesowych, związanymi z technologią produkcji.

W przeciwieństwie do gospodarki kapitalistycznej głównym celem działalności przedsiębiorstwa w socjalizmie nie było zaspokajanie potrzeb konsumentów, ale wypełnianie założeń planowych. Krótki horyzont czasowy planowania (w latach 70. dominującą rolę odgrywały plany roczne) powodował, że innowacje jako projekty wieloletnie⁹ stawały się elementem generującym ryzyko, a co za tym idzie były niechętnie widziane przez kierownictwo organizacji gospodarczych. Istotne znaczenie miał również obowiązujący centralny system cen. Ceny produktów finalnych były oparte o koszty produkcji. Wdrażanie innowacji pozwalających obniżyć koszty mogło skutkować decyzją centrum o obniżce ceny wyrobu finalnego, co pogorszyłoby wyniki organizacji gospodarczej. Znane były przypadki, gdy organizacje gospodarcze zatajały przed organami zwierzchnimi wprowadzone usprawnienia techniczne celem

⁸ Powyższy schemat dotyczy najpopularniejszej formy organizacji przemysłu w latach 70. XX w. jaką było zjednoczenie przedsiębiorstw. Wyglądała ona nieco inaczej w przypadku kombinatów.

⁹ Średni czas wdrażania licencji i osiągnięcia pełnych związanych z nią mocy wytwórczych do 1979 r. wynosił 4 lata (Kozłowski 1988, 173).

ukrycia faktycznych rezerw produkcyjnych (Rapacki 1986, 119) W latach 70. decyzję o rozpoczęciu 54% przedsięwzięć innowacyjnych podjęto na szczeblu zjednoczenia, 31% na szczeblu ministerstwa, a tylko 11% w przedsiębiorstwach i 4% w placówkach badawczych (Kozłowski 1988, 112).

Wyżej wymienione czynniki sprawiły, że konieczne stało się importowanie myśli technicznej z państw kapitalistycznych. Do końca lat 70. z państw tych pochodziło ponad 90% liczby nabywanych przez PRL licencji zagranicznych oraz ponad 97% ich wartości (Kozłowski 1988, 225) przy czym ponad dwie trzecie przypadało na dekadę gierkowską. Nasilenie importu licencji jest widoczne szczególnie w jej pierwszym pięcioleciu (lata 1971–1976). Strukturę nabywanych licencji według państw przedstawia Tabela 7. Polityka gierkowska zakładała, że celem importu licencji był rozwój tych branż, w których zapóźnienie techniczne było zbyt duże by opłacalnym było nadrabianie go własnym potencjałem badawczo-rozwojowym (Brzost 1979, 66).

Tabela 7: Struktura importu licencji w latach 1971–1980

Państwo	Liczba	%	% wartości
Ogółem	426	100	100
RFN	117	27,5	10,4
Francja	63	14,8	23,3
USA	46	10,8	24,4
UK	40	9,4	8,4
Włochy	36	8,4	13,8
Szwecja	31	7,3	4,7
Japonia	24	5,6	3,8
Szwajcaria	17	4,0	2,7
Belgia	12	2,8	1,1
Pozostałe	50	11,7	7,4

Źródło: Rapacki 1986, 227 oraz Rocznik Statystyczny 1981, 514.

W przedstawionej strukturze importu rzucają się w oczy różnice pomiędzy liczbą zakupionych licencji a ich udziałem w ogólnej wartości. Świadczy to o niskim koszcie jednostkowym, a więc mniejszej kompleksowości. Licencje bardziej kompleksowe, związane z całościowymi procesami modernizacyjnymi dominowały w ofercie licencyjnej Francji i USA, widać to również w przypadku Włoch (licencja Fiata). Zdecydowana większość licencji (82% liczby i 94% wartości) była nabywana na potrzeby trzech ministerstw: przemysłu maszynowego, chemicznego oraz maszyn ciężkich i rolniczych, z czego ponad połowa dla tego pierwszego (Rapacki 1986,

220). Strukturę resortową inwestycji przedstawia Tabela 8. Nacisk na rozwój tych sektorów był charakterystyczny dla całej polityki przemysłowej prowadzonej przez ekipę Gierka¹⁰.

Tabela 8: Struktura resortowa importu licencji z państw kapitalistycznych w latach 1971–1980

Ministerstwo	Liczba	%	% wartości
Przemysłu Maszynowego	204	44,0	44,6
Przemysłu Chemicznego	80	17,2	26,0
Przemysłu Ciężkiego	74	15,9	19,6
Hutnictwa	29	6,2	4,2
Budownictwa	26	5,6	1,4
Górnictwa i Energetyki	17	3,7	0,4
Leśnictwa	7	1,5	0,0
Pozostałe	27	5,8	3,8

*MP – Ministerstwo Przemysłu

Źródło: R. Rapacki 1986, 229.

Tabela 9 przedstawia zmiany dynamiki importu maszyn z państw kapitalistycznych na tle dynamiki inwestycji w maszyny i urządzenia w przemyśle. Przedstawione dane wskazują na istotne dysproporcje pomiędzy polityką inwestycyjną i importową. Przyczyny tego zjawiska leżały w opisanym wcześniej specyfice gospodarki socjalistycznej, w której poszczególne organizacje gospodarcze konkurowały ze sobą o dostęp do zasobów. W tym celu często podawały w planach inwestycyjnych zafałszowane informacje. Ponadto przyznane i niewykorzystane środki nie przechodziły na okresy następny, a wręcz mogły przyczynić się do zmniejszenia środków przyznanych w okresie następnym. Skutkiem była nieracjonalna gospodarka zasobami, w tym zasobami dewizowymi. Przekładało się to na nadmierne zakupy licencyjne nieodpowiadające możliwościom absorpcji innowacji przez procesy technologiczne.

¹⁰ To właśnie od tych sektorów rozpoczęto tzw. reformę zarządzania przemysłem znaną jako reforma WOG.

Tabela 9: Dynamika wzrostu importu maszyn i urządzeń z państw kapitalistycznych oraz nakładów inwestycyjnych na maszyny i urządzenia w latach 1972–1977 (ceny bieżące)*

Branża	1973	1974	1975	1976	1977	1972–1977
Paliwowo-energetyczna	35,2	3,2	21,8	-1,0	-1,8	11,5
	17,9	16,0	6,8	22,4	6,5	13,9
Metalurgiczna	77,8	198,7	52,4	0,4	-32,0	59,5
	-9,7	73,5	82,5	6,2	-22,9	25,9
Elektromaszynowa	77,3	36,3	44,5	30,3	5,1	38,7
	39,1	40,1	22,0	11,7	8,6	24,3
Chemiczna	29,3	45,0	27,1	77,6	18,1	39,4
	26,8	10,2	25,9	47,8	9,9	24,1
Mineralna	436,4	17,8	91,4	-21,8	-44,2	95,9
	32,8	18,2	32,3	-8,3	-17,7	11,5
Drzewno-papiernicza	8,3	118,7	72,4	72,4	27,1	57,6
	22,9	55,6	55,6	16,7	19,8	30,0
Lekka	28,7	10,9	29,3	-33,5	41,9	13,5
	27,1	-0,6	2,7	-4,7	-3,0	4,3
Spożywcza	240,4	44,1	6,1	-38,3	-21,3	46,2
	56,5	25,2	0,1	0,4	0,3	16,5
Budownictwo	133,3	16,1	7,7	-50,0	-51,4	11,1
	65,2	0,6	37,5	-45,7	-36,1	4,3
Rolnictwo	104,1	44,4	63,3	0,1	-19,4	38,5
	73,6	21,2	7,8	1,1	10,9	22,9
Gospodarka narodowa	220,0	115,6	130,4	-3,1	-39,6	84,7
	11,6	13,0	11,4	32,4	29,2	19,5

* Pierwsza liczba oznacza dynamikę importu maszyn i urządzeń z państw kapitalistycznych. Druga to dynamika nakładów inwestycyjnych na maszyny i urządzenia.

Źródło: Fallenbuchl 1983, 125.

Innymi słowy, system realnego socjalizmu ze względu na swoją specyfikę nie był w stanie wygenerować bodźców niezbędnych do opracowania oraz wdrożenia innowacji produktowych na szeroką skalę. Niezbędne stało się zatem importowanie licencji z Zachodu. Również tutaj dały jednak o sobie znać negatywne cechy ustroju, powodujące nieefektywną alokację środków dewizowych oraz wdrażanie nabytych licencji.

Podsumowanie

Nierozsądna polityka finansowania rozwoju gospodarczego przez niekontrolowane zaciąganie kredytów zagranicznych była główną przyczyną załamania gospodarczego, które nastąpiło pod koniec lat 70. XX w. Ten stan rzeczy był skutkiem systemowych niedoskonałości wynikających z systemu realnego socjalizmu, takich jak konkurencja o zasoby między organizacjami gospodarczymi – a co za tym idzie zatajanie rezerw produkcyjnych, fałszowanie wykonania planu – scentralizowanej struktury gospodarczej czy wreszcie oparcia kluczowych decyzji gospodarczych o błędne przekonania aparatu partyjnego. Na to wszystko nakładała się istotna kwestia własności, która nie dawała bodźców do efektywnego wykorzystania środków pochodzących z kredytów. Zewnętrzne zasilenie w kapitał ujawniło skalę marnotrawstwa jakie generowała gospodarka socjalistyczna.

Jednocześnie system polityczny, a zwłaszcza brak demokratycznej kontroli skutkowało ignorowaniem przez decydentów sygnałów ostrzegawczych. Efektem tego była głęboka recesja gospodarcza, a co za tym zmiana polityczna – Edward Gierek został usunięty z funkcji I sekretarza PZPR. Ostatecznie kryzys zadłużeniowy w kwietniu 1981 r. zmusił PRL do ogłoszenia niewypłacalności. Polityka gospodarcza PRL w latach 70. XX w. pokazała wyraźnie, że dla uzdrowienia gospodarki socjalistycznej konieczne są głębsze zmiany dotyczące kluczowej kwestii własności.

Bibliografia

- Acemoglu D., Robinson J. 2014, *Dlaczego narody przegrywają?*, Poznań: Zysk i S-ka.
- Bałtowski M. 2009, *Gospodarka socjalistyczna w Polsce. Geneza, rozwój, upadek*, Warszawa: PWN.
- Bień W. 2017, *Jak doszło do zadłużenia Polski za granicą w latach 1970–1985. Wspomnienia uczestnika wydarzeń*, Warszawa: Diffin.
- Bożyk P. 1983, *Marzenia i rzeczywistość, czyli anatomia polskiego kryzysu*, Warszawa: PiW.
- Brzost W. 1979, *Importowany postęp techniczny a rozwój gospodarczy Polski*, Warszawa: Wyd. PWN.
- Fallenbulch Z. 1983, *East-West Technology Transfer. Study of Poland 1971–1980*, Paris: OECD.

- Górski J. 1982, *Gospodarka 1981. Problemy załamania i rozwoju*, Warszawa: KiW.
- GUS. 1982, *Rocznik Statystyczny 1981*, Warszawa.
- GUS. 1983, *Rocznik Statystyczny 1982*, Warszawa.
- GUS. 1995, *Historia Polski w liczbach. Handel*, Warszawa.
- GUS. *Roczniki Statystyczne Handlu Zagranicznego* (różne lata), Warszawa.
- Nowicki J. (red.) 1978, *Import myśli naukowo-technicznej z rozwiniętych krajów kapitalistycznych*, Warszawa: PWE.
- Jasiński L.J. 2011, *Polskie kontakty z zagranicą w XX wieku*, Warszawa: Wyd. Trio.
- Kuczyński W. 1981, *Po wielkim skoku*, Warszawa: PWE.
- Muller A. (red.). 1985, *U źródeł polskiego kryzysu*, Warszawa: PWN.
- Rapacki R. 1986, *Wymiana licencyjna wschód-zachód. Przyczynek do teorii*, Warszawa: SGPiS.
- Kozłowski K. (red.) 1988, *Raporty dla Edwarda Gierka*, Warszawa: PWE.
- Schumpeter J. 1983, *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*, Transaction Publishers, ebook.
- „Wytyczne na VI Zjazd PZPR” 1971, *Nowe Drogi*, nr 10/1971.
- VI Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. *Stenogram*. 1972, Warszawa: KiW.